

MŰHELY

BENE SÁNDOR

ADALÉKOK ZRÍNYI MIKLÓS TÉLI HADJÁRATÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

Zrínyi Miklós 1664 januárjában és februárjában folytatott, „téli hadjárat” néven elhíresült, török elleni hadműveletéről szinte minden hozzáférhető forrást publikált és feldolgozott az eddigi kutatás.¹ Egy láncszem azonban mindig hiányzott az események teljes rekonstrukciójához: nevezetesen annak a Wassenhoven hadmérnöknek a beszámolója, akit Zrínyi több levelében is személyes küldöttjeként említ — vele küldte el a grazi Haditanácsnak és a regensburgi birodalmi gyűlésnek a Kanizsa ostromára vonatkozó javaslatait, s őt bízta meg, hogy tájékoztassa Lipót császárt és a választófejedelmeket az eszéki Dráva-híd felgyújtásával végződő vállalkozásról.² Az alábbi dokumentumközlés ezt a hézagot pótolja, ha nem is teljes mértékben. A Velencei Köztársaság regensburgi „titkos küldöttjének”, Antonio Negrinek szenátusi jelentései közül előkerült ugyanis Wassenhoven beszámolójának kivonata, majd annak személyes megerősítése, s egy töredékes szóbeli tudósítás a szintén Regensburgban tartózkodó Zrínyi Pétertől, Negri állandó tárgyalópartnerétől. (Az iratok lelőhelye: *Archivio di Stato di Venezia, Dispacci al Senato, Germania, filza 124 bis, Dispacci del sig. Antonio di Negri segreto inviato alla Dieta di Ratisbona*, számozatlan.)³ A jelentésekből nem csupán a téli hadjárat lefolyásáról tudunk meg újabb részleteket, hanem segítségükkel immár megnyugtatóan tisztázható egy másik nem kevésbé fontos kérdés is: Zrínyi Miklós „hírnökeinek” szereplése a birodalmi gyűlésben.⁴

Elsőként Zrínyi Péter érkezik Regensburgba február 6. és 12. között;⁵ bátyja még a harcok folyamán útnak indította, hogy katonai támogatást sűrűn a hadműveletek folytatásához. Őt követi Wassenhoven hadmérnök február utolsó napjaiban, ugyanezzel a megbízással, aki már Kanizsa ostromának tervét is előterjeszti az uralkodónak, miután erre vonatkozólag elnyerte a Haditanács

¹ Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664. V. k. Bp., 1920. 46–107. o.; Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Bp., 1964. 751–760. o.; Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. Bp., 1965. 345–354. o.; Perjés Géza: Zrínyi és az 1663–64-es nagy török háború. Esterházy Pál: Mars Hungaricus (s. a. r.: Iványi Emma, szerk.: Hausner Gábor) Bp., 1989. 25–99. o.; valamint Kovács Sándor Iván jegyzetei az angliai Zrínyi-életrajzhoz: Angol életrajz Zrínyi Miklósról (szerk.: Kovács Sándor Iván) Bp., 1987. 389–418. o. A nemzetközi vonatkozásokról R. Várkonyi Agnes: Török világ és magyar külpolitika. Magyarország keresztútjain. Bp., 1978. 175–229. o.

² Zrínyi a Haditanácsnak 1664. február 11-én, Lipótnak február 19-én írt hadmérnöke küldetéséről, s megemlíti Wassenhoven útját a császárnak címzett, július 17-i memorandumában is: Zrínyi Miklós összes művei. II. k., Levelek (kiad.: Klaniczay Tibor – Csapodi Csaba) Bp., 1958. 343–345. o. (292. sz.), 346–348. o. (294. sz.), 360–373. o. (306. sz.).

³ Itt emlékezem meg az azóta elhunyt Klaniczay Tibor professzor úr önzetlen támogatásáról, amely lehetővé tette az anyag átnézéséhez szükséges rövid velencei kutatóutamat.

⁴ A kérdés külpolitikai és propagandavonatkozásait, különös tekintettel Zrínyi Péter regensburgi küldetésére, hosszabb tanulmányban dolgoztam fel: Bene Sándor: Zrínyi-levelek 1664-ből. Irodalomtörténeti Közlemények, 1992. 225–242. o.

⁵ Negri 1664. február 12-i, 8. sz. jelentésében számol be Zrínyi Péter érkezéséről; február 6-i, 6. sz. jelentésében, ahol először említi a Zrínyieket, még csak „zavaros híresztelések” alapján tájékoztat a tél hadjárat megindításáról.

beleegyezését.⁶ Magával hozza Zrínyi Miklós február 11-i levelét, amelyet saját beszámolójával együtt szélesebb körben is terjeszteni kezd,⁷ s nem sokkal érkezése után befut Zrínyi február 19-i, Lipót császárnak címzett, azonos témájú tudósítása is.⁸

A hadmérnök huszonnegy napon át várakozik a birodalmi gyűlés és a császár jóváhagyására; a döntés végül március 18-án, végzetes késéssel születik meg.⁹ Antonio Negri március 25-én jelenti a Szenátusnak: "... Zrínyi Miklós gróf mérnöke már útnak indult."¹⁰

A dokumentumok kritikai értékelése, szélesebb történeti kontextusba állítása a további hadtörténeti kutatások feladata lesz. Itt mindössze egy szembe-tűnő apróságot jegyeznék meg: az eszéki hid hossza és szélessége egyenes arányban csökken azzal, ahogy a Zrinyit támogató körök magasztaló ódáitól az elfogulatlan kortársak objektív beszámolóin keresztül a vetélytársak epés megjegyzései felé haladunk. Montecuccoli szerint például már nem is volt semmi-féle híd, mindössze néhány rőzseköteg és palló a sártengeren való átlábalás megkönnyítésére.¹¹

A kiragadott példa általánosságban is jellemző. A források elemzése során a kutatásnak végig szem előtt kell tartania: a téli hadjáratról szóló különböző beszámolók, köteles jelentés voltak mellett, a Zrínyi Miklósnak nemzetközi hírű szerző, tudatosan szervezett propagandakampány szerves részeit képezték.¹² E kampány egyik, méghozzá meglehetősen sikeres aktora volt Wassenhoven hadmérnök; olyannyira, hogy a saját haditervének elutasításán végig megsértődött Montecuccoli még azt sem átalilja feltételezni: éppen ő lehetett az, aki Kanizsa ostromának szerencsétlen ötletével bogarat ültetett Zrínyi fülébe.¹³

I.

(9. sz., Regensburg, 1664. február 19.)

Intorno le notizie del fratello [il Co: Pietro di Sdrin] mi ha detto di haver già felicemente presi quei luoghi scritti,¹⁴ sotto il Ponte di Ossech, una parte del quale prima fu disfatta dall' inimico, abbruggiato Finfkirchen con la depredazione di molte

⁶ Wassenhoven érkezéséről Negri csak március 4-én tudósít, a mérnöknek azonban már előbb ott kellett lennie a birodalmi gyűlésben, hiszen alább bemutatásra kerülő feljegyzését már február 26-i jelentéséhez mellékeli a velencei ügynök. Mindenesetre, ha számításba vesszük, hogy Wassenhoven hosszú napokat töltött el Grazban a Haditanács mellett, valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, volt némi köze a téli hadjáratról legszakoszerűbben és leghitelesebben tudósító rőpirat (v.ö.: *Perjés Géza: Zrínyi Miklós és az 1663–64-es nagy török háború*, id. kiad. 91. o.), a Kurzer und warhalter Bericht (*App. II. 912*) szerkesztéséhez – ez ugyanis éppen Grazban jelent meg 1664-ben, és több helyütt szövegszerű egyezést mutat az itt közölt Diario-val.

⁷ A február 11-i Zrínyi-levelt – pontos olasz fordításban – olvashatjuk Negri 1664. február 26-i, 11. sz. jelentésének mellékletében.

⁸ A sorrendről Lipót császár Zrínyihez írott (sajnos keletetlen) válaszlevele igazít el: „Miatán Wassenhoven hadmérnök hosszan részletezve előadta nekem az Ön dicsőséges előrenyomulását, a török helyőrségek megvívását, a híres eszéki hid felégetését és az Ön harcban mutatott vitézségének többi, egyedülálló bizonyosságát, megérkezett az Ön február 19-i levele, amely mind-ezeket megerősíti, rövidebb beszámolóval, semhogy ekkora tettek nagyságát magában foglalhatná.” (Idézi *Marcus Forstall: Stemmographia Mavortiae familiae comitum de Zrin*, Kézirat, 1664. Országos Levéltár, Filmtár 5276, fasc. 280. conv. E 30–31.)

⁹ *Perjés Géza: i. m. 75–76. o.*

¹⁰ Negri 1664. március 25-i, 20. sz. jelentése.

¹¹ *Raimondo Montecuccoli: Della guerra col Turco in Ungheria. Le opere di Raimondo Montecuccoli (a cura di Raimondo Luraghi)*. II. k., Roma, 1938. 426. o.

¹² Tágabb kontextusban l. *Bene Sándor: Egy kultusz születése – a Zrinyiek a korabeli európai közvéleményben*. 1992. Kandidátusi értekezés kézírata.

¹³ *Raimondo Montecuccoli: i. m., 426. o.*

¹⁴ A célzás Zrínyi Miklós 1664. január 24-i jelentésére vonatkozik, kivonata közölve: *Bene Sándor: Zrínyi-levelek 1664-ből*. Id. kiad. 226–227. o.

spoglie, tagliati a pezzi tutti li Tartari, che ivi dimoravano, et a Turchi permesso il partire con le loro famiglie, armi e bagaglio; a' suoi Soldati concedendo franchiggia di rubare, e distruggere il paese a beneplacito, come andavano facendo, et haver trovati in quei posti molti munitioni e Cannoni.¹⁵ Essersi poi inoltrato a Zigeth, ch'è fortezza reale, et posto molto importante, ma che Turchi de' luoghi circonvicini unendosi per soccorrere la Piazza, incomodato dai cattivi tempi et dai gran fanghi nelle Paludi, risolveva ritirarsi senza disordini, e con riputatione sua,¹⁶ dopo haver disfatto un Sepolcro di un Sultano, molto celebre in quei Contorni.¹⁷

[Zrínyi Péter]... a testvére felől érkező híreket illetően elmondta nekem, hogy már szerencsésen el is foglalta az odafel írott helységeket az észéki híd alatt, amelynek egy részét korábban lebontotta az ellenség; nagy zsákmányt szerezve felégette Pé-cset, darabokra aprítva az összes ott tartózkodó tatárt — a törököknek megengedte, hogy családjaikkal, fegyvereikkel és málhájukkal együtt elvonuljanak. Katonáinak szabad rablást engedélyezett, s hogy kedvükre pusztítsák a vidéket, amint azok meg is tettek, s nagy mennyiségű lőszert és ágyúkat találtak azokon a helyeken. Ezután előrenyomult egészen Szigetvárig, amely hatalmas erődítmény és igen fontos hely, de mivel a környező helységekből összegyűltek a törökök, hogy felmentsék a várat, s akadályt jelentett a kedvezőtlen időjárás és a mocsarak sártengere is, elhatározta, hogy tisztességgel és rendezetten visszavonul, miután feldúlta egy török szultánnak azon a környéken igen híres sírját.

II.

(13. sz., Regensburg, 1664. március 4.)

È venuto alla Corte l' Ingegnere del Co: Nicoló di Sdrin, e riferisce tutti i progressi già avvisati, et essersi ritirato il suddetto Conte con tutte le genti ne' suoi Stati a Chiaketurn per ristorarle, e rimetterle dai disaggi passati. Ricerca per ordine suo assistenze, et afferma, che con la rotta del Ponte di Esech importantissimo a' Turchi, et difficile a farlo per gran tempo per la sua lunghezza, et difficoltà di condur le Barche, et per la presa del posto di Sigeth, si tenga bloccata Canissa, con speranza, che anco questo sia per cadere nelle sue mani.¹⁸

Megérkezett az udvarhoz Zrínyi Miklós gróf mérnöke, s beszámol az összes már hírül adott eseményről, továbbá arról, hogy a nevezett gróf visszavonult a birtokain fekvő Csáktornyára minden hadinépével, hogy pihenőt adjon nekik, s az elszenvedett nélkülözések után rendbeszedje őket. Megbízásából [a mérnök] segítséget kér, s azt állítja, hogy a török számára igen fontos észéki híd megsemmisítésével (amelyet jó darab ideig nehéz lesz felépíteni hosszúsága és a hajózás nehézségei miatt) és Szigetvár elfoglalásával Kanizsa blokád alá került, s remény van rá, hogy ez is [Zrínyi] kezére jut.

III.

(a 11. sz. melléklete, Regensburg, 1664. február 26.)

Estratto dal Diario dell' Ingegnere. A di 21. di Gen. il Sig. Co: di Sdrino con le Truppe Imperiali capitó verso sera a Berzentza, che si died' a patti permettendo ai Turchi, che partissero con l' Armí.¹⁹ A di 24. gionse a Baboza, la qual Città a di 25. si rese, e furono lasciati partire i Turchi senz' armí.²⁰ Dalla Palanka e da Warsa i Turchi fuggirono al Drava, in questi ritrovó molti belli Cannoni di Bronzo,

¹⁵ Zrínyi Péter előadásában már összekeveredik a hadjárat első győzelme, Berzence elfoglalása utáni incidens (igaz, nem az összes tatárt, csak hármat hánytak kardéltre, azt sem Zrínyi beleegyezésével, v. ö.: *Perjés Géza*: i. m. 60–61. o.) és Pécs városának feldúlása, amely néhány nappal későbbi esemény (l. uo., 63–65. o.).

¹⁶ V. ö.: *Esterházy Pál*: i. m. 142. o.

¹⁷ Szolimán szultán türbéli síremlékének elfoglalásáról van szó, v. ö.: *Perjés Géza*: i. m. 63. o.

¹⁸ A kanizsai ostrom tervének fokozatos megérlelődéséről *Perjés Géza*: i. m. 75–76. o.

¹⁹ V. ö.: Angol életrajz Zrínyi Miklósról, id. kiad. 407. o.; *Esterházy Pál*: i. m. 137–138. o.; *Perjés Géza*: i. m. 60–61. o.

²⁰ Ugyanígy adja elő Babócsa elfoglalását *Esterházy Pál*: i. m. 139. o.

et abbruttió i Mulini, et il resto dell' habitato, ch' era di case molto basse.²¹ Li 26. fermó l' Essercito un hora lontani da Zigeth, dove pure distrusse col fuoco la Città di Turbech;²² li 27. s' incamminó verso le Cinque Chiese; li 28 era stabilito, che si dovesse assaltar la Città da quattro parti, et che i Borghi erano voti d' ogni sorta di gente. I Turchi si ritirarono nel Castello, e gl' habitanti della Città nelle proprie Case; fra quali furono anco tre Giesuiti; ma in quel giorno e nel seguente impedí l' impresa una densissima nebia e died' spatio a Turchi di diffendersi, e munirsi nel Castello, che i nostri non hanno potuto far cosa alcuna. A di 30. il Sig. Co: di Sdrino s' inviò al Ponte.²³ Li 31. occupó la Palanca, et il Castello.²⁴ Il primo Feb. gionse a Ponte d' Essech, dove i Turchi facevano la guardia in due Barconi da gli con gran furia saettarono e sbararono contro di Noi. Li 2. Feb. fu un' Aura serena et un buon vento, nel qual giorno restó incenerito quel Famoso Ponte, opera veramente regia, et edificato nello spatio di sei Anni; il Ponte portava ottomila e cinquecento passi di lunghezza, et settanta[!] larghezza, e stava appoggiato sopra fermissimi fondamenti.²⁵ Li 3. Feb. ritornó di nuovo verso le Cinque Chiese, e mandó due Turchi al Castello, che ne dimandassero la resa, i quali però non sono piú ritornati.²⁶ Dal Castello fortemente battevano i Turchi, et offesero molti, tra quali il Cap. Generale delle Guardie, et il S. Co: Francesco d' Heberstain Vicecolonello del Reg. di Baviera sono morti,²⁷ et questo tocco fu da una Frezza. Li 5. Feb. in riguardo della moltitudine de' feriti, et del gran freddo abbruttió in tutto e per tutto la detta Città, che non é manco grande di Vienna; li 7. d. non concorrendo il S. Co: d' Olach liberato dall' assedio il Castello di Cinque Chiese contro il consenso del suddetto,²⁸ si portorno sotto Zigeth con speranza di sorprendere quel Castello,²⁹ che succederá difficile, essendo i Soldati tutti fiachi, scalci e nudi.

Kivonat a mérnök naplójából. Január 21-én Zrínyi gróf úr a birodalmi csapatokkal este felé Berzencéhez érkezett, amely megadta magát, azzal a feltétellel, hogy a törökök engedélyt kapnak a fegyvereikkel való elvonulásra. 24-én Babócsára ért, amely város 25-én megadta magát; a törökök fegyvereik nélkül elvonulhattak. Barcsról és palánkvárából a törökök a Drávához menekültek; [Zrínyi] sok szép bronzágyút talált itt, majd felégette a malmokat és a település többi részét, amely igen alacsony házakból állt. 26-án a sereget Szigetvártól egy órányira állította meg, ahol aztán Turbék városát tűzzel pusztította el; 27-én Pécs felé vonult; 28-án olyan határozat született, hogy a várost négy oldalról kell megtámadni, s a külvárosokat mindenki elhagyta. A törökök visszavonultak a várba, a város lakói pedig — akik között három jezsuita is volt — házaikba húzódtak. Am azon a napon és a következőn igen sűrű köd akadályozta a vállalkozást, s lehetőséget adott a töröknek a vár védelmének megerősítésére, minthogy a mieink semmihez sem tudtak kezdeni. 30-án Zrínyi gróf úr elindult a híddhoz. 31-én elfoglalta a palánkot és a várat. Február 1-én érkezett az északi híddhoz; a törökök két harci bárkával álltak őrséget, amelyekről nagy dühvel nyilazták és lőtték a mieinket. Február 2-án derült idő és jó szél volt; ezen a napon égett porig ama híres híd, amely hat esztendeig épült, és valóban királyi építmény volt: hosszúsága nyolcezeröttszáz lépésre, szélessége hetven [lábra] rúgott, és igen szilárd alapokra támaszkodott. Február 3-án [Zrínyi] visszatért Pécsre és két törököt beküldött a várba, hogy felszólítsanak a megadásra, ám ezek nem

²¹ Pontos adatok; l. *Perjés Géza*: i. m. 62. o.

²² Turbék elfoglalásáról és a környéken élő nieldelmekről beszámol *Esterházy Pál*: i. m. 141–142. o.

²³ A három jezsuita kivételével az elbeszélés teljesen egybevág a többi forrással, v. ö.: *Esterházy Pál*: i. m. 143–144. o.; *Perjés Géza*: i. m. 63–65. o.

²⁴ Az északi hídat védő török palánkról, Dárdáról van szó. *Esterházy Pál*: i. m. 144. o. szintén január 31-én esett el, a harci bárkákról azonban nem emlékezik meg.

²⁵ A híd méreteiről pontos számításokat végez *Perjés Géza*: i. m. 66–67. o. A Diarion adata gyakorlatilag a Kurzer und warhafte Bericht, id. kiad. adatának lefelé kerekített egyenértéke; a hetven lépéses szélesség nyilvánvaló elírás eredménye — inkább hetven lábról (=23 m) lehetett szó, igaz, még ez is túlzásnak tűnik; a német beszámoló 12–13 m-re teszi a szélességet, idézi *Perjés Géza*: i. m. 66. o.

²⁶ A követek ottfogásáról a Kurzer und warhafte Bericht nyomán tud a későbbi irodalom, pl.: *Johann Jacob Ketteler*, Istvánfy Miklós művének folytatója (l. *Nicolaus Isthuanffy* — Regni Hungarici historia. Coloniae Agrippinae, 1724. 552. o.).

²⁷ Az elesett vezérőrnagy: Hamerling báró; Johann Franz Herberstein gróf halálát ugyanígy írja le *Esterházy Pál*: i. m. 146. o., I. még 482. o., 168. jegyzet.

²⁸ Hogy Zrínyi bizott volna még az erős Szigetvár meglepetésszerű elfoglalásában, az kétséges; a Diarion-n kívül nem is említi meg más forrás, v. ö.: *Esterházy Pál*: i. m. 147. o.

²⁹ A nézeteltérés okairól *Perjés Géza*: i. m., 69–74.

jöttek többé vissza. A várból erősen lőttek a törökök, és sokakat megsebesítettek. Közülük az őrsereg vezérőrnagya és Franz Herberstein gróf, a bajor sereg alezredese meghaltak, ez utóbbit nyíl találta. Február 5-én, tekintettel a sok sebesülte és a nagy hidegre, mindenfelől felgyújtotta a nevezett várost, amely nem kisebb Bécsnél, és 7-én — Hohenlohe gróf úr nem értett egyet, így az ő jóváhagyása ellenére — feloldották Pécs várának ostromát, és Szigetvár alá vonultak a csapatok, annak reményében, hogy meglepik a várat — ami bajosan sikerülhet, lévén a katonák mind kimerültek, leromlottak és lerongyolódtak.